

*ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY***ФЕНОМЕНИ, НЛО И ИЗВЪНЗЕМНИ ЦИВИЛИЗАЦИИ –
КНИГИ ЗА ПРОДАН ИЛИ ЧЕТИВО ЗА ЗАЖАДНЕЛИЯ
ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИ ЧИТАТЕЛ.
КНИГОИЗДАВАНЕ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 90-ТЕ ГОДИНИ
НА ХХ ВЕК (1989–1999)
(СТАТИСТИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ)****Гергана Янчева***Университет по библиотекознание и информационни технологии*

Резюме: Статията разглежда една от тенденциите в книгоиздаването през първото десетилетие на прехода от тоталитарна към демократична форма на управление в България – тенденцията за публикуване на т.нар. научнопопулярни четива на тема НЛО, „среци с извънземни“, съществуване на извънземни цивилизации и други свръхестествени явления. Постсоциалистическото книгоиздаване през 90-те години на ХХ век се развива лавинообразно и хаотично на фона на новоизграждащата се пазарна икономика на страната ни. Дефицитът на търсени и предпочитани заглавия, който съществува през тоталитарния режим, е заменен с изобилие от книги за свръхестественото във всичките му видове и измерения. Статията поставя основата на бъдещо по-мащабно изследване по темата.

Ключови думи: *постсоциалистическо книгоиздаване; тенденции; феномени; НЛО; извънземни цивилизации; статистически данни*

Българското книгоиздаване през първото десетилетие на прехода от тоталитарна към демократична форма на управление (1989–1999) естествено следва стихийността и хаотичността на *промяната*, която се осъществява във всички сфери на политическия, икономическия и културния живот у нас. Докато държавното централизирано и планово книгоиздаване (1945–1989) изкуствено формира книжния пазар, който не се води от принципите на реално търсене и съответно предлагане на желаното четиво, новоизграждащата се пазарна икономика открива широко поле за бърз и доходен бизнес, задоволяващ огромната жажда на постсоциали-

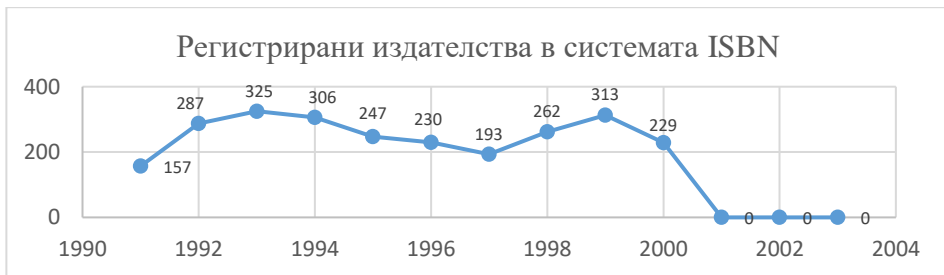
стическият читател за доскоро забранените от идеологическата цензура „упадъчни и вредни за тоталитаризма книги“ (Benbasat, Pechatni..., 2010: 143). В системата на книгоразпространението до 1989 г. съществува значителен дефицит на търсени и предпочитани заглавия (Benbasat. Biblioteka, 2010: 37), докато огромни количества непродана книжна продукция залежава по складовете (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004: 184). В началото на 90-те години са осъществени драстични промени в целия книжен сектор (Zhekov, 2017). Както отбелязва Светлозар Жеков: *„доскорошният, възпиращ свободната култура бент, е разрушен: стихията на забраненото, отреченото, дамгосаното четиво е отрицана и тя с търговска предвидливост залива новия сергиен книжен пазар, изместила постепенно, но завинаги държавното книгоразпространение“* (Zhekov, 2017). В тази ситуация естествено започват да се появяват множество новосъздадени частни издателства, които умело яхват вълната на интензивното книгоиздаване на всякакъв тип и вид комерсиална книжнина. Светлозар Жеков също така коментира ниското качество на издаваните произведения, липсата на образование и квалификация на „нароилите се книгоиздатели на новото време“ и най-същественото негативно явление – заличаването на утвърждаваната с векове „институция редактор“. В първите години на прехода „най-важното е да се издава и да се продава!“ (Zhekov, 2017). Друг коментар, който съвсем точно и живописно обрисова пейзажа на книгоиздаването през първите години на прехода, е на проф. Алберт Бенбасат, който споделя следното: *„Опаишките пред книжарниците за „дефицитно четиво“ отпреди 1989 г. се замениха от улични върволици за вестници и книги. Шаренията и пошлотията, редом с най-сериозното и качественото по книжните сергии, стана емблема на обновяващия се градски бит. Може би затова през пролетта на 1990 г. един мой приятел, поет и издател, ми сподели: „Сега и чисто бели листа да подвържеш и изнесеш на сергията, моментално ще ги изкупят“* (Benbasat, 2014: 362).

В този контекст ще бъде разгледан един от феномените на постсоциалистическото книгоиздаване през 90-те години на ХХ век – стихийното издаване на т.нар. научнопопулярно четиво с теми за срещи с извънземни, НЛО, или „лятащи чинии“, съществуване на извънземни цивилизации и свръхестествени явления.

Издаването на доскоро дефицитното четиво след промените отваря широка ниша за автори и издатели, които умело намират пътя към своите читатели и подходящите заглавия, които биха им донесли бърза и сигурна печалба. Групаният с десетилетия у четящия постсоциалистически човек „глад за различното четиво“ (Benbasat, Pechatni..., 2010: 143) бързо и настъпателно започва да бъде задоволяван. С цел очертаване на тенденцията за разпространение на издания за феномени, НЛО и извънземни цивилизации е използван статистически метод. Сведенията от статистическите данни за първото десетилетие след промяната ни дават

приблизителна представа за т.нар. „бум“ в основаването и регистрирането на множество частни издателства и съответно издаването на многотиражни бройки „желани“ книги, задоволяващи търсенето на зажаднелия за различното постсоциалистически читател.

С въвеждането на автоматизираната система ISBN у нас през 1991 г. стават възможни координирането и стандартизирането на употребата на международния стандартен номер (ISBN) на книгите под печат и на тези, излезли от печат (Dermendzhieva, 2007: 184). Базата данни на книгите с присъден ISBN позволява да се види приблизително реална картина на българското книгоиздаване и издателските политики и практики у нас през първите години след смяната на политическия режим. Броят на регистрираните издателства от въвеждането на системата в България до 2001 г. по данни на Татяна Дерменджиева е представен на фиг. 1 „Регистрирани издателства в системата ISBN“ (1991–2003) (Dermendzhieva, 2007: 185–186).

Фиг. 1. Регистрирани издателства от въвеждането на системата в България до 2003 г.

Регистрираните издателства в Националната ISBN агенция от нейното основаване до посочения по-горе период условно са разделени на пасивни и активни. Това се дължи на факта, че голяма част от тях имат само по едно издание (книга) годишно (Ibidem). През 1991 г. 35 от 52 издателства са издали само по една книга. Съответно 35 от регистрираните издатели са пасивни. През следващата 1992 г. броят им се увеличава, както следва: 180 активни и 138 пасивни. Очертава се тенденция за увеличаване на активните издателства. За 1993 г. броят на активните издателства нараства на 327 за сметка на броя на пасивните – 201. През 1994 г. броят на активните и пасивните издателства е съответно 305 и 222. Според Дерменджиева това се дължи на увеличените данъци, но и на „спонтанното желание на много фирми да издават книги с цел бърза печалба, без предварително проучване на пазара“ (Ibidem). На фиг. 2 е представен броят издателства по тематиката на издаваните от тях книги, според данни от Националната ISBN агенция за периода 1991–2004 г. Данните са от цитираната вече статия, като за прегледност са представени във вид на диаграма. В така предложената

диаграма липсва обособяване на издателствата, които публикуват книги на научнопопулярна, окултна, езотерична тематика, за парапсихология, НЛО и извънземни цивилизации. Това най-вероятно се дължи на включването им в някои от другите представени тематични раздели – история, художествена литература, дори религия. Изданията, които попадат в темата на настоящата статия, трудно може да се сложат в точните тематични раздели. Затова и в статистическите данни липсва конкретна информация за броя издателства, които са издавали подобни заглавия. Но тези данни може да се намерят след справка в е-каталога на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, чрез анализ на библиографските описания на книги в тези рубрики. Те са представени по-долу в изложението на статията.

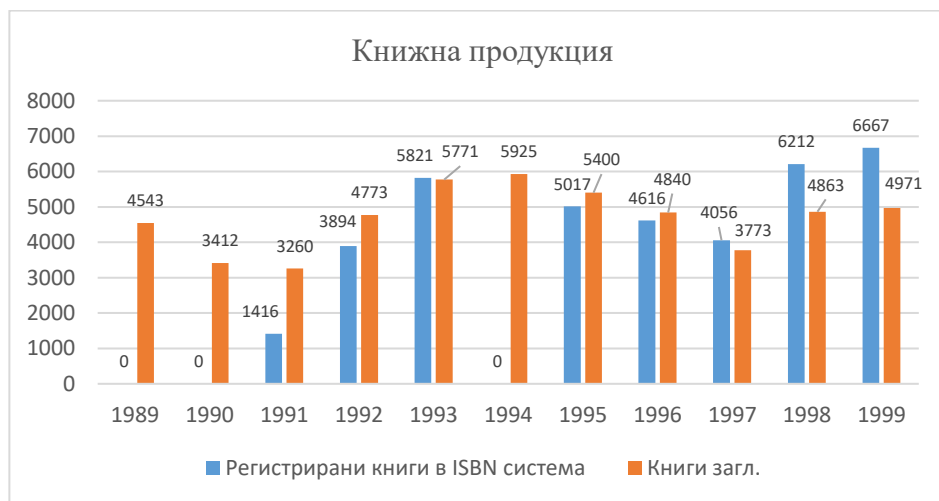

Фиг. 2. Брой на издателствата по тематиката на издаваните от тях книги, според данни от Националната ISBN агенция за периода 1991–2004 г.

Предметните рубрики, в които са класирани книгите, обект на настоящата статия, са твърде разнообразни – „Парапсихология“, „Извънземни цивилизации“, „Стара история“, „Космология“, „Вселена“, „Природни явления“, „Окултизъм“, „Религия“, „Митология“, „Популярна литература“, „Човек – философски въпроси“, „Предсказания“, „Телепатия“, „Спиритизъм“ и т.н. Справката за предметните рубрики в електронния каталог на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ обхваща 124 заглавия за разглеждания период (1989–1999). Библиографска справка

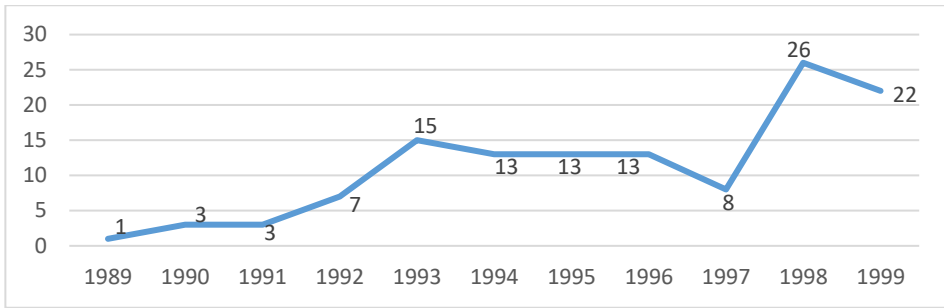
в каталога ни дава по-конкретна информация и за издателствата, които фокусират вниманието си върху публикуване на книги в любопитните за много читатели теми за НЛО, извънземни цивилизации и свръхестествени явления и феномени. Такива издателства са Държавно издателство „Хр. Г. Данов“, „Абагар“, „Земиздат“, „Иван Вазов“, частни издателства като „Агропрес“, „5Ф“, „Аратрон“, „Астрала“, „Асфен“, „Весела Люцканова“, „Борба“, „Гей-Либрис“, „Гуторанов и син“, „Гуторанов : Шери М“, „Завет“, „Светулка – 44“, „Кеомериса“, „Литера Прима“, „Летера“, „Май“, „Мириам“, „Съвременник“, „Феномен“, „Фондация за космоноетически изследвания“, „Теа“, „Хемус“, „Хрикер“, „Хипопо“, „Шамбала“. От всички посочени издателства най-много (22) са регистрираните в София, а останалите (7) са в големите регионални градове – Варна, Бургас, Враца, Велико Търново, Пазарджик, Пловдив и Стара Загора. Може да се направи извод, че издаването на книги за извънземни цивилизации, НЛО и свръхестествени феномени е съсредоточено предимно в столицата.

Следващата фиг. 3 „Книжна продукция“ представя сравнителни данни за броя регистрирани книги, взети от системата ISBN (Dermendzhieva, 2007: 189), и тези, посочени в статията „Издателска продукция в България след II Световна война“, публикувана в „Българска книга: енциклопедия“ през 2004 г. (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004: 184–187). Липсват данни за регистрираните книги в системата ISBN за 1994 г., което се дължи на техническа грешка в статията, представяща тези данни. Но информацията може да се сравни с данните от таблицата „Динамика на издаваната продукция на Б-я“ (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004: 184) и така да се направят изводи за растежа на книгоиздаването през този период. Въпреки разминаването в стойностите се вижда тенденцията, като пиковите и спадовете в данните са почти идентични (Zagorov, 2011).¹

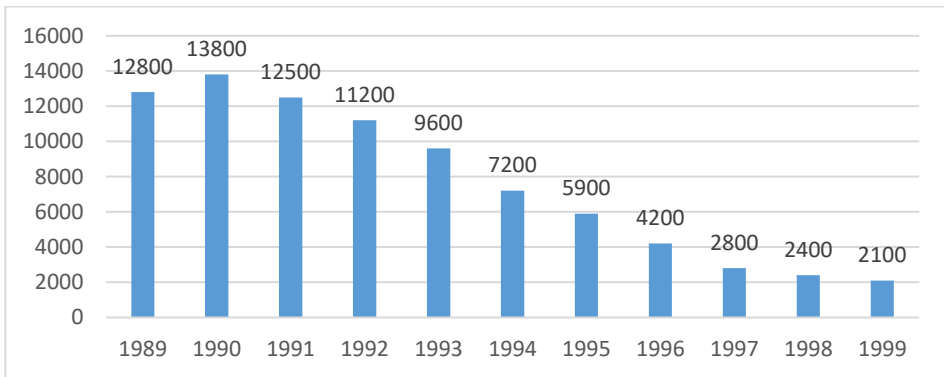
Фиг. 3. Сравнителни данни за броя регистрирани книги, взети от системата ISBN

Фиг. 4 „Брой издадени книги – феномени, НЛО и извънземни цивилизации“ представя броя на издадените книги на сензационната за онези години тема НЛО. Първото издание е „Ние от Космоса“ на Арнолд Мостович. Книгата излиза през 1989 г., като влиза в обсега на темата и бележи зараждането на тренда за издаване на все повече и повече заглавия от този вид литература. Изданието е на Държавно издателство „Хр. Г. Данов“, преводно от полски език. При него любопитното е, че не е посочен тираж, но съвсем скоро след първото издание, през февруари 1990 г., излиза второ. Пловдивското държавно издателство не посочва тиража и на второто издание, но самият факт, че по-малко от година след първото излиза второ, ни навежда на мисълта, че тиражите се изчерпват, а търсенето продължава. При списъка с книги за извънземни цивилизации и НЛО липсват тиражите на изданията. Само на четири издания има посочен тираж. Както отбелязва Ани Гергова, в този преходен за държавата период издателите крият тиражите си като „фирмена тайна“ (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004, 428). Заслужава си да посочим тиражите на тези издания, защото те потвърждават, макар и частично, хипотезата, че в периода има „бум“ на търсене и предлагане на подобни заглавия, а тиражите са огромни. Българското издание „Предречено от Библията“ (Велико Търново, 1990 г.), което е представено като изследване на Тодор Мачканов, е с тираж 30 100. „Сериозно за НЛО: Фантастика за всекидневието [Очерци]“ (Пловдив, 1990 г.) с автор Димитър Делян и предговор на Георги Иванов е второ издание с тираж 70 057. Издава се отново от издателство „Хр. Г. Данов“ и интересното при него е, че първото издание от 1987 г. е с тираж 24 137. Тук трябва да отворим скоба и да споменем, че Димитър Делян (псевдоним на Димитър Константинов Кръстев) е един от водещите автори в областта на българската уфология и парапсихология. Другият също доста популярен автор е Христо Нанев със своята история за феномена Кики (*извънземно, невидимо съществуване, полтъргайт*). Тиражът на „Предсказанията на Кики: Контакти, разговори, проявления“ (Пловдив, 1991 г.) е 30 000, а книгата е преиздадена през 2020 г. Тиражът на следващото издание, „Те идват от далечни звезди: Разум в Космоса“ (София, 1991 г.), на столичното издателство „5Ф“ е 10 000. Книгата е преводно издание от немски език и е трета част от колекцията „Библиотека 5Ф“. Можем да направим предположение, че и другите книги от серията са с подобни високи тиражи.

Фиг. 4. Брой издадени книги – феномени, НЛО и извънземни цивилизации

В последната диаграма (фиг. 5) са представени данни за средните тиражи на книгите в периода от 1989 до 1999 г. (Balgarska kniga: entsiklopedia, 2004: 184).

Фиг. 5. Данни за средните тиражи на книгите в периода 1989–1999 г.

Високите средни тиражи, представени на фиг. 5, доказват, че пазарните принципи на търсене и предлагане работят в полза и на двете страни – на „жадните“ за различно четиво читатели и на предприемчивите нови книгоиздатели.

В списъка с книги, който служи за основа на настоящия анализ, едно издателство се откроява с броя заглавия, които издава в рамките на десетилетието. Издателство „Литера Прима“ е водещо в публикуването на преводни заглавия на теми за извънземни и феномени. То издава общо 44 книги, от които 32 са в поредицата „Тайни и загадки“. Останалите 10 заглавия са на швейцарския писател Ерих фон Деникен, който всъщност е един от най-популярните автори в темите „палеоконтакт“ и „праастронавтика“ („Спомени от бъдещето: Неразкритите загадки на миналото“, „Ние всички сме деца на боговете: Ако гробниците можеха да говорят“, „Денят, в който боговете дойдоха“, „Нови спомени от бъдещето:

Заблуждавал ли съм се?“, „Завръщане към звездите“, „Доказателства: Разследване в пет континента“, близо 32 издадени и преиздадени заглавия към 2020 г.).

Поредицата „Тайни и загадки“ залага на преводни заглавия, предимно от немски, две от френски и три от английски автори. Единственото оригинално българско издание е „Феноменът НЛО: Хипотези, факти и нови загадки“ (1996) от Николай Александров. От всички анализирани 124 книги само 47 са на български автори. Другите 77 издания са превод от руски, немски, полски, английски и френски език. Издателите разчитат предимно на чужди издания, които бързо да бъдат преведени и пуснати на читателската публика. Темата за феномени, НЛО и извънземни цивилизации от десетилетия е популярна в западните общества, а моментът е особено подходящ тези издания да намерят добро пласиране на българския, вече свободен, пазар. Тенденцията за публикуване на подобни „сензационни“ книги се запазва и през следващото, първо десетилетие на XXI век, като в периода 2000–2010 г. са издадени общо 146 книги.

В заключение може да се каже, че публикуването на т.нар. научнопопулярни четива на теми за полтъргайсти, НЛО, „срещи с извънземни“, съществуване на извънземни цивилизации и други свръхестествени явления е заимствано от чуждите практики, от книгоиздателите в Западна Европа, САЩ и Русия. То се формира като устойчива тенденция в десетилетията на прехода. Нуждата от подобен тип четиво на българския постсоциалистически читател умело е усетена от книгоиздателите на прехода. Дефицитът на такава литература, от една страна, е причината за голямото търсене, но всъщност по-важната мотивация на читателите трябва да се търси, както отбелязва и проф. Бенбасат, в „човешкото естество“ (Benbasat, 2008: 219). Непознатото, тайното, скритото от нас *познание*, далечните светове и Космосът винаги са вълнували човешкото съзнание. Именно затова подобни книги са интригували и ще интригуват читателите, а книгоиздателите ще се съобразяват с това, като задоволяват търсенето.

БЕЛЕЖКИ

¹ Относно проблема за библиографските сведения и статистическите данни като източник на познание за историческото развитие на българското книгоиздаване вж. **Загорев, В.** (2011). Статистически аспекти и проблеми на българското историческо книгознание. – В: *Библиотека*, бр. 4, с. 5–9.

ЛИТЕРАТУРА

Бенбасат, А. (2014). *Банкноти и мечти между кориците*. София: Сиела, с. 362.
Бенбасат, А. (2008). Глад и (към) мистика. – В: *По въпроса за книгата*, с. 219.
Бенбасат, А. (2010). Постготалитарни трансформации в българското книгоиздаване до средата на 90-те години. – В: *Печатни пространства и бели полета*. Велико Търново: Слово, с. 139–154.

- Бенбасат, А.** (2010). Книжен дефицит и филтър. – В: *Библиотека*, бр. 5, 2010, с. 37–39.
- Гергова, А.** (2004). Тираж. – В: *Българска книга*. Енциклопедия. Съставител Ани Гергова. София – Москва: Pensoft, с. 428.
- Дерменджиева, Т.** (2007). Система ISBN в България 1991–2004 (статистическо наблюдение). – В: *Бизнес среда на книгата*. Сборник с доклади от научния семинар по книгоиздаване, проведен на 23 ноември 2004 г. във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Съставители Алберт Бенбасат, Веселина Вълканова, Петранка Филева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 184–189.
- Жеков, С.** (2017). Институцията „редактор“ в българското книгоиздаване след демократичните промени от 1989 г. – В: „*Да се завърнеш...*“: носталгии, памет, разказ. Юбилеен сборник, посветен на доц. д-р Живко Иванов. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Загоров, В.** (2011). Статистически аспекти и проблеми на българското историческо книгознание. – В: *Библиотека*, бр. 4, с. 5–9.
- Тотоманова, А., Т. Дерменджиева.** (2004). Издателска продукция в България след II Световна война. – В: *Българска книга*. Енциклопедия. Съставител Ани Гергова. София – Москва: Pensoft, с. 184–187.

REFERENCES

- Benbasat, A.** (2014). *Banknoti i mehti mezhdu koritsite*. Sofia: Siela, s. 362.
- Benbasat, A.** (2008). Glad i (kam) mistika. – V: *Po vaprosa za knigata*, s. 219.
- Benbasat, A.** (2010). Postotalitarni transformatsii v balgarskoto knigoizdavane do sredata na 90-te godini. – V: *Pechatni prostranstva i beli poleta*. Veliko Tarnovo: Slovo, s. 139–154.
- Benbasat, A.** (2010). Knizhen defitsit i filtar. – V: *Biblioteka*, br. 5, 2010, s. 37–39.
- Gergova, A.** (2004). Tirazh. – V: *Balgarska kniga*. Entsiklopedia. Sastaitel Ani Gergova. Sofia – Moskva: Pensoft, s. 428.
- Dermendzhieva, T.** (2007). Sistema ISBN v Bulgaria 1991–2004 (statisticheskoto nablyudenie). – V: *Biznes sreda na knigata*. Sbornik s dokladi ot nauchnia seminar po knigoizdavane, proveden na 23 noemvri 2004 g. vav Fakulteta po zhurnalistika i masova komunikatsia na Sofiyskia universitet “Sv. Kliment Ohridski”. Sastaviteli Albert Benbasat, Veselina Valkanova, Petranka Fileva. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, s. 184–189.
- Zhekov, S.** (2017). Institutsiyata „redaktor“ v balgarskoto knigoizdavane sled demokratichnite promeni ot 1989 g. – V: „*Da se zavarnesh...*“: nostalgii, pamet, razkaz. Yubileen sbornik, posveten na dots. d-r Zhivko Ivanov. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisii Hilendarski“.
- Zagorov, V.** (2011). Statisticheski aspekti i problemi na balgarskoto istoricheskoto knigoznanie. – V: *Biblioteka*, br. 4, s. 5–9.
- Totomanova, A., T. Dermendzhieva.** (2004). Izdatelska produktsia v Bulgaria sled II Svetovna voyn. – V: *Balgarska kniga*. Entsiklopedia. Sastavitel Ani Gergova. Sofia – Moskva: Pensoft, s. 184–187.

**PHENOMENA, UFOS AND ALIEN CIVILIZATIONS –
BOOKS TO BE SOLD OR READING MATER FOR THE THIRSTY
POST-SOCIALIST READER. PUBLISHING IN BULGARIA IN THE 90^S
OF THE 20th CENTURY (1989–1999)
(STATISTICAL OBSERVATIONS)**

***Abstract:** The article examines one of the trends in book publishing in the first decade after the transition from totalitarian to democratic form of government in Bulgaria, namely the trend of publishing so-called popular science editions on UFOs, close encounters, the existence of extraterrestrial civilizations and other supernatural phenomena. The post-socialist book publishing in the 90s of the XX century is developing avalanche and chaotically against the background of the newly emerging market economy of Bulgaria. The shortage of sought-after and preferred titles that existed during the totalitarian regime has been replaced by an abundance of books on the supernatural in all its forms and dimensions. The article lays the foundation for future large-scale research on the subject.*

***Keywords:** post-socialist book publishing; trends; phenomena; UFOs; extraterrestrial civilizations; statistics*

Assist. Prof. Gergana Yancheva, PhD
University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose, Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
ORCID 0000-0002-9300-1912
E-mail: g.yancheva@unibit.bg